կութիւնները որ հաղորդված էին Գրիգոր Արծրունու անցեալ տարւայ դասախօսութեան մէջ: Պ. Մանդինեանը հաստատեց թէ հայերը սաստիկ հարստահարված են թիւրքերից և քիւրդերից, թէ Անգլիան աւելի համակրում է քիւրդերին քան թէ հայերին: Ուշադրութեան արժանի է դասախօսի հայեացքը այն երևոյթի վրա թէ ռուսաց կառավարութիւնը արգելում է թիւրքաց հայերին գաղթել դէպի ռուսաց սահմանները: Հայերը թիւրքիայում, ասեց դասախօսը, համակրում են Ռուսաստանին, այդ գիտէ ռուսաց կառավարութիւնը բայց եթէ նրանք գաղթեն դէպի ռուսաց սահմանները, այն ժամանակ նրանց տեղը թիւրքաց Հայաստանի մէջ կը բռնեն թիւրքերը կամ քիւրդերը, և դա կը լինի ընդդէմ Ռուսաստանի շահերին, որովհետև այն ժամանակ Ռուսաստանի սահմանակից երկիրներում կը բնակվեն ոչ թէ բարեկամ քրիստոնեայ հայերը, բայց թշնամի թիւրք և քիւրդ տարրերը: Ուսումնարանական գործը թիւրքաց հայերի մէջ, բացի «Արարատեան» և «Դպրոցասիրաց-Արևելեան» ընկերութեան դպրանոցներից, դասախօսը շատ անմխիթար է համարում: Նա գովեց միայն այդ երկու ընկերութիւնների գործունէութիւնը դպրոցական ասպարիզում և յորդորեց հասարակութիւնը չը խնայել իրանց նուէրները յիշեալ ընկերութիւններին, որոնց ձեռքում Ռուսաստանի հայերից ստացված փողերից ոչ մի կոպէկ ապարդիւն կերպով չէ կորչում: Հասարակութիւնը ծափահարութիւններով վարձատրեց դասախօսին: Դասախօսութեան ժամանակ Արծրունու թատրոնում շատ ցուրտ էր: Թիֆլիսում տիրող անսովոր ցրտերի պատճառով անհնարին եղաւ լաւ տաքացնել դահլիճը: Եթէ թատրոնը լի լինէր, ի հարկէ այդքան ցուրտ չէր լինի: Նոյն ցրտի վրա գանգատվում են այժմ թէ հասարակութեան և թէ լրագրութեան մէջ և Ամառային թատրոնի այցելողները:

—

Վաղը, չորեքշաբթի օր, պ. Ա. Երիցեան կարդալու է իր դասախօսութիւնների շարունակութիւնը գործակատարների կլուբում: Մուտքը լինելու է անվարձ, բայց ցանկացողները կարող են գցել տուփի մէջ իրանց լուման յօգուտ վանի սովատանջների:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 27 դեկտեմբերի (8 յունվարի:) Բայազէտի և Բասխալեան շրջաններում սովը սաստկացել է: Դիարբէքիրի և Մոսուլի մէջ թանգութիւն է տիրում. անգլիական հիւպատոսները օգնութիւն են պահանջում. Անգլիան դրամական օժանդակութիւն տուեց:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 դեկտեմբերի: «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է հետևեալը. Կանն, 27 դեկտեմբերի: Կայսրուհին իրան փոքր ինչ աւելի կազդուրված է զգում. աւելի քիչ է հազում, գիշերն աւելի լաւ անցկացրեց, երեկվանից աւելի քիչ քրտնեց. երէկ երեկոյեան ջերմութեան աստիճանը 38 էր, իսկ երակի զարկը 98. այսօր առաւօտ ջերմութեան աստիճանը 37,4 է, իսկ երակի զարկը 100:

ՕԴԷՍՍԱ, 27 դեկտեմբերի: Այսօր Օդէսսա քաղաքի 9-րդ թաղի (участокъ) հաշտարար դատաւորի մօտ քննվում էր «Гамелицъ» լրագրի խմբագիր Ցէտէրբաումի որդոց այն գործը, որ նրանք ունէին այստեղի րաւվինի օգնական Մանդէլկէրնի հետ, որը բազմաթիւ վկաների և գրաւոր հաստատութեամբ մեղադրում էր նրանց ամբաստանութեան մէջ: Վճռվեցաւ հետևեալը. որովհետև Տատարբունարի կեղծ թղթակցութեան հեղինակը, որը պատճառ եղաւ «Гамелицъ» լրագրի ժամանակաւորապէս արգելմանը, էր նոյն իսկ րաբբիի օգնական Մանդէլկէրն, այդ պատճառով էլ հաշտարար դատաւորը քննելով գործը արդարացրեց Ցէտէրբաումներին ամբաստանութեան մեղադրանքից, և նոյն իսկ մեղադրանքն էլ անբարեխիղճ ճանաչեց:

ՄՈՍԿՎԱ, 28 դեկտեմբերի: Մոսկվայում պօլիցիան գտաւ ռուսերէն և մի ինչ որ օտար լեզուով գրած յեղափոխական յայտարարութիւնների պահեստ, որի մէջ կային նոյնպէս և գալվանական բատարէյաններ. կալանաւորված է կոշտ կոպիտ քաթանից կարած մշակի շապիկ հագած մէկ մարդ. նրա մօտ գտնվել է 1200 րուբլի:

ԲԵՐԼԻՆ, 27 դեկտեմբերի (8 յունվարի:) Այստեղ կատակերգութիւն է համարվում այն խօսակցութիւնը, որ տեղի է ունեցել Փարիզում, Էլիսեան պալատի ընդունելութեան միջոցին գերմանական դեսպանի՝ Հօհենլօէի և Ֆրէյսինէի մէջ: Յիրաւի Բիսմարկը և Հօհենլօէ սաստիկ տհաճութիւն են ցոյց տալի և բոլորովին ապշած են ֆրանսիական ներկայ կաբինէտի նշանակվելու մասին: Պատմում են որ իբր Բիսմարկն ասած լինի հետևեալ խօսքերը. «Պարոն Գամբէտտա ապացուցեց, որ նա նշանաւոր կազմակերպող է, ես վախենում եմ թէ մի գուցէ նա կանգնած է այն ճանապարհի վրա, որով նա կազմակերպում է ֆրանսիական հանրապետութեան անկումը:»

Կ. ՊՈԼԻՍ, 27 դեկտեմբերի (8 յունվարի:) Բ. Դրան վերջին յայտարարութիւնը, որը Մուխտար-փաշան յայտնել է ալբանական դաշնակցութեանը, դաշնակցութեան առաջնորդ Իւսուֆ-բէյը յայտնել է հետևեալը. դաշնակցութիւնը մտադիր է պաշտպանել իր նախկին որոշումը—ընդդիմադրել, որ Գուսինեան և Պլաւեան նահանգների շրջականերում ոչինչ հողային զիջումն չը լինի յօգուտ չէրնօգորցոց: Դաշնակցութիւնը հանդէս դուրս բերեց 6,500 մարդուց կազմված մի զինված բանակ:

ՎԻԷՆՆԱ, 27 դեկտեմբերի (8 յունվարի:) Իտալական կաբինէտը յայտնեց Վիէննայի իտալական դեսպան Ռօբիլանտին, որ նա ներկայացնի Հայմէրլէին Միրրիանի անցքի բացատրութիւնը: Ռօբիլանտ կատարեց այդ յանձնարարութիւնը: Հայմէրլէ յայտնեց, որ նա բաւական է իտալական դեսպանի տուած բացատրութիւնով:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 18 դեկտեմբերի: Պետական բանկի 5% տոմսակն առաջին շրջանի արժէ 92 ր. 50 կ., երկրորդ $62^{3}/_{8}$ ր., երրորդ $92^{3}/_{4}$ ր., չորրորդ $92^{1}/_{8}$ ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակն արժէ 231 ր. 50 կ., երկրորդ 226 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակն արժէ 90 ր. 25 կ., երկրորդ 90 ր. 25 կ., ոսկի արժէ 7 ր. 84 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ $25^{3}/_{16}$ պէնս. ռուսաց 100 րուբլ Գերմանիայի վրա արժէ 214 մարկ, Փարիզի վրա 265 ֆրանկ 50 սանտիմ: Տրամադրութիւնը խաղաղ է:

ՄՈՍԿՎԱ, 29 դեկտեմբերի: «Московскія Вѣдомости» լրագրի հաղորդած այն լուրը, որ իբր մի մարդ են կալանաւորել, որի մօտ իբր գտել են յայտարարութիւններ և գալվանական բատարէյաններ, սխալ է:

ՑԷՏԻՆԻԷ, 28 դեկտեմբերի (9 յունվարի): Լիմի հովտի երէկվայ ճակատամարտը վերջացաւ ալբանացիների կատարեալ փախուստով: Ալբանցիները երկու բանակով յարձակվեցան չէրնօգորցոց կալուածների վրա:

ԼՕՆԴՕՆ, 28 դեկտեմբերի (9 յունվարի:) «Голосъ» լրագրին հաղորդում են, որ այստեղի գեղարուեստական ընկերութիւնը հրաւիրել է Վամբերիին կարդալու այն տեղեկութիւնը թէ վերջին տաս տարւայ ընթացքում Ռուսաստանն ինչ ազդեցութիւն է ունեցել Միջին Ասիայում. Հերաթին վերաբերեալ միւս տեղեկութիւնը պէտք է կարդայ Մօլիսօն:

ՓԱՐԻԶ, 28 դեկտեմբերի (9 յունվարի:) «Голосъ» լրագրին հաղորդում են, որ նոր մինիստրութեան պրօգրամման չափազանց կարճառօտ է: Կաբինէտը յայտնում որ դիտաւորութիւն ունի խաղաղական քաղաքականութեան հետևել և մի և նոյն ժամանակ խոստանում է պարլամենտին ներկայացնել օրէնքի հետևեալ ծրագիրները, որոնք վերաբերում են մամուլի և ժողովների ազատութեանը, ուսման ձրի և պարտաւորեցուցիչ լինելուն, շաքարի և ոգեղէն խմիչքների հարկերի թեթևացնելուն, դատաստանական և զանազան պետական և զինուորագրական վերանորոգութիւններին: Այս պրօգրամման ամբողջապէս ընդունված է բոլոր մինիստրներից:

ՑԷՏԻՆԻԷ, 28 դեկտեմբերի (9 յունվարի:) «Голосъ» լրագրին հաղորդում են, որ չէրնօգորցիք հաստատում են, թէ երէկվայ չէրնօգորցոց հողերի վրա յարձակվող ալբանացիների թւում կային նոյնպէս և հագուստները փոխած թիւրքաց օֆիցէրներ և զինուորներ:

ԿԱՆՆ, 27 դեկտեմբերի (8 յունվարի:) «Правит. Вѣстн.» լրագրին հեռագրում են, որ թէպէտ և Կայսրուհին փոքր ինչ աւելի հազաց, բայց գիշերը բաւականին գոհացուցիչ կերպով անցկացրեց, աւելի քիչ քրտնեց և միջակ ախորժակով ճաշեց. սրտի բաբախումը միայն շարժմունքների ժամանակ է անհանգստացնում. ջերմութեան աստիճանը երէկ երեկոյեան 37,9 էր, իսկ երակի զարկը 98. այսօր առաւօտ ջերմութեան աստիճանը 38 է, իսկ երակի զարկը 100: Ստորագրեցին Ալշէվսկի և Բոտկին բժշկապետները:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

⁂

Եւ այդ տեսակ անփոյթ վերաբերվելը դէպի հասարակական գործունէութիւնը ամեն տեղ է երևում մեզանում.... Հոգաբարձուն, տեսուչը, ուսուցիչը անհոգ կերպով վերաբերվում են դէպի դպրոցը, որ իրանց խնամքին է յանձնված, ադվոկատը հազիւ լսում է ձեր պատմածները, բայց յանձն է առնում ձեր գործը դատարանում պաշտպանել.... Գնում էք բժշկի մօտ, նա գրեթէ չէ քննում ձեզ և դեղ է գրում.... և այլն:

⁂

Բայց բաւական է այդ տխուր երևոյթների վրա խօսել, խօսեմ այժմ ուրիշ բաների վրա:

Կը խօսեմ անցեալ տարւայ վերջերում մեր կեանքի մէջ պատահած ամենանշանաւոր անցքերի մասին:

Ամենանշանաւոր անցքերը երկուսն էին՝ մեր հանճարեղ, աշխարհահռչակ հայ դերասան Ադամեանցի բենեֆիսը դեկտեմբերի 29-ին և ամբողջ Եւրոպայում յայտնի մանկավարժ, երևելի ճանապարհորդ Ս. Մանդինեանի դասախօսութիւնը դեկտեմբերի 30-ին:

Խօսեմ առաջինի մասին: Ինչպէս յայտնի է ընթերցողին, Թիֆլիսի մշտական խմբի կօմիտէտը գաղտնի կերպով արգելեց թատրոնի կասայում ծախել տոմսակներ «Մշակի» խմբագրութեան անդամներին: Բայց որովհետև ոչ ոք մինչև այժմ չը գիտէ թէ ով է Աւիացին, չը գիտեն թէ Աւիացի ես եմ և շատերը մինչև այժմ հաւատացած են թէ Աւիացին ինքն Գրիգոր Արծրունին է, այդ պատճառով վերջին ֆելիետոնս գրելուց շատ առաջ էլ ես ունէի տոմսակ Ադամեանի դժուարամատչելի բենեֆիսին: Երեկոյեան դեկտեմբերի 29-ին ես հանգիստ կերպով մտայ թատրոն, ծանօթներս ինձ բարևեցին և ի հարկէ ոչ ոք չէր կարծում թէ «Մշակի» խմբագրութեան անդամներից մինը ներկայ էր բենեֆիսին, որովհետև ոչ թէ միայն ոչ ոք չը գիտէ թէ ես եմ Աւիացի, բայց ոչ ոք էլ չէ կասկածում թէ ես աշխատակցում եմ «Մշակին»: Ամենքը հասարակ գիտեն թէ ես ինչ գործով եմ պարապում և ինձ ոչ մի կուսակցութեան չը պատկանող մասնաւոր մարդ են կարծում:

Ներկայացումն սկսվեց: Ադամեանը կոյրի դեր էր խաղում: Նրա դուրս գալուն պէս կօմիտէտի լօժայից ծափահարութիւններ սկսվեցան: Հէնց որ Ադամեանը բաց արաւ բերանը, կօմիտէտը սկսեց լաց լինել.... Նրա օրինակին հետևեցին բոլոր տիկինները և օրիորդները.... Յանկարծ զգում ենք թէ լօժաներից անձրևի պէս մի բան սկսեց կաթել բազկաթոռների մէջ նստածներիս վրա: Շատերը կարծեցին անձրև է.... բայց դրանք մեր քնքոյշ սեռի գեղեցիկ աչքերից թափվող արտասուքներն էին: Իմ հարևանը դուրս եկաւ դահլիճից և վերադարձաւ անձրևակալը ձեռին: Նա բաց արաւ իր անձրևակալը, և իսկոյն ամենքս մին միւսի ետևից հետևեցինք նրա օրինակին: Շուտով արտասուքները այնքան շատացան որ ստիպվեցանք կալօշներս հագնել:

Բայց արտասուքներից գոյացած հեղեղը հետզհետէ բարձրանում էր....Նա սպառնում էր հասնել մեր աթոռների բարձերին: Շուտով մենք ստիպվեցանք բարձրանալ բազկաթոռների մէջքի վրա, ոտները դնելով նստարանի կաշու բարձի վրա.... Հեղեղը հետզհետէ բարձրանում էր և երրորդ գործողութեան մէջ արդէն ճշմարիտ ողողանալի և վտանգաւոր դարձաւ.... Ջուրը լցրեց օրկէստրը: Երաժիշտների կառավարչի, պ. Տրուֆիի գլուխն էր երևում միայն ալի ջրի միջից.... Ալիքները արդէն անցնում էին կօմիտէտի լօժայի ափերից....

Չորրորդ գործողութեան մէջ բերեցին վերջապէս պ. Պալմի կարգադրութեամբ երկու փոքրիկ նաւակներ և մի պօմպ, ջուրը դուրս թափելու համար: Այդ ժամանակ երաժիշտները և պ. Տրուֆի արդէն անհետացած էին ալիքների մէջ.... Միայն կօնտրբասի ծայրն էր երևում.... Իսկ պ. Ադամեանը միակ էր որ չէր նկատում ողբալի անցքը, որովհետև կոյր էր....

Ներկայացումն վերջացաւ և բոլոր հանդիսականները, կատարելապէս թաց, մեծ դժուարութեամբ երկու նաւակների օգնութեամբ կարողացան հերթով դուրս գալ թատրոնի դահլիճից: Մի քանիսները դուրս գալով գիշերվայ ցուրտ օդը, իսկոյն սառեցան....

Ասում են որ մի քանի զոհեր էլ եղան....Մարդիկ սառած մնացին.... Ուրեմն ահա զոհեր կօմիտէտի անզգոյշ վարմունքի, որ տալիս է այդ տեսակ արտասուալի պիէսաներ ձմեռվայ ցրտերի ժամանակ:

⁂

Դեկտեմբերի 30 ին Ս. Մանդինեանի դասախօսութիւնն էր Հայաստանի ճանապարհորդութեան վրա: Դասախօսութեան մէջ յայտնվեցաւ որ ինքն Մանդինեանն էր ճանապարհորդել և ոչ թէ Հայաստանը:

Բայց ինչ հետաքրքիր բաներ պատմեց մեզ Մանդինեանը: Երզրումի մէջ կերակուրներ և խմիչքներ այնքան զզվելի կերպով են պատրաստվում, որ դասախօսը ոչինչ ուտել և խմել չէր կարող: Իր ամբողջ ճանապարհորդութեան ժամանակ նա, ինչպէս երևում է, ոչ մի տեղ չը կերաւ և չը խմեց, որովհետև այդ մասին բոլորովին չէ յիշում: Ամբողջ Հայաստանում երկու ամսի չափ անօթի ճանապարհորդելուց յետոյ, վերջապէս կերակուրներ ընդունեց Ռուսաստան վերադառնալու ժամանակ պարսից սահմանի վրա գտնվող պարսից մի գիւղի մէջ: Պ. Մանդինեանը պատմեց մեզ որ Մուշի կողմերում հայերը այնքան աղքատ են որ կինն ու մարդը շատ անգամ երկուսով մի շապիկ ունեն, իսկ շատ անգամ հասակ առած օրիորդներ և երիտասարդներ բոլորովին առանց շապիկի են մնում: Բայց գոնէ նրանք իրանց կաշին ունեն մարմնի վրա, իսկ պ. Մանդինեանը, ինչպէս ինքն պատմեց մեզ, շատ անգամ կաշուց դուրս էր գալիս.... Երևում է որ նա միայն այն ժամանակ կրկին իր կաշին մտաւ, երբ անցաւ ռուսաց սահմանը: Ուրիշ զարմանալի բաներ էլ պատմում էր դասախօսը Հայաստանի վրա: Ես միշտ կարծում էի որ Հայաստանում և ամեն տաք երկիրներում ձի կամ ջորի են հեծնում կամ ձիով և ջորիով են մանգալիս, իսկ պ. Մանդինեան հաւատացնում է մեզ որ նա շատ անգամ ձիու վրա էր մանգալիս....

Այդ տեսակ ճարպիկութեանը մինչև անգամ Գօդըֆրուա ցիրկի անդամներն էլ չեն հասել....

Մի ուրիշ զարմանալի բան: Ամեն տեղ լուրերը տարածվում են, իսկ Երզրումի մէջ, պ. դասախօսի ասածով, լուրերը չեն տարածվում, այլ ման են գալիս:

«Երբ ես հասայ Երզրում, ասում է Մանդինեան, քաղաքում լուրեր էին մանգալիս որ շուտով պէտք է գայ Հայրիկը և այլն....»

Զարմանալի երկիր է, ճշմարիտ, այդ Հայաստանը՝ ամեն բան նրա մէջ տարօրինակ է.... Մարդիկ ման են գալիս ձիերի, ջորիների և էշերի վրա, իսկ լուրերը քաղաքի փողոցներում են մանգալիս....

Երբ որ Անգլիայի ջանքերով րէֆօրմներ կը մտցնվեն Հայաստանում, երկիրը կը բարեկարգվի, քանի մի երկաթուղիներ կը շինվեն երկրի մէջ,—երևի հետևեալ լուրերը աւելի յարմար կը համարեն այնուհետև էլ ոտով չը ման գալ, այլ կը սկսեն երկաթուղիներով ճանապարհորդել....

Վերջապէս դեկտեմբերի 30-ին եղանակը սառն էր, Արծրունու թատրոնը սառն էր և Մանդինեանի դասախօսութիւնը սառն էր....

⁂

Ընթերցողը յիշում է որ ես պատմեցի իմ վերջին ֆելիետոնում ինչպէս մի գիւղական հոգևորական հացի չարչիութեամբ է պարապում: Ես յոյս ունէի որ վեհափառը կը պատժի այդ անարժան հոգևորականին.... Իսկ այժմ յայտնվում է որ նոյն բանը արել է Երևանի պատգամաւորների հետ Ս. Էջմիածնի ամենազօրեղ մարդը, Մանկունի եպիսկոպոսը....

Հարցնում եմ. Երբ կազատվենք մենք Մանկունի եպիսկոպոսից, որ արդէն վաղուց է աւելի է դարձել ամբողջ ազգին....

Աւիացի